

mes, de variációkat készíteni rá, aligha. Erdélyi Zsuzsannának verset ajánlott a költő. Az archaikus népi imádságok is a maguk gyűjtött állapotában értékek, s nem átdolgozásban. Megint más dolog aztán beléhelyezkedni e népies tudatba, s úgy alkotni, mintegy „sámán” módjára. S végül a harmadik, s legtermékenyebb lehetőség: az alkotó fölhasználás. Erre is van már, s nem is jelentéktelen példa Polner Zoltánál. Ezt olvashatjuk a *Kajári Gyula* című versben:

*Aranykarddal miért nem viaskodtál,
Tűzliliommal miért nem verekedtél?
Mindenség-jegenyék jönnek a halálból:
dalaidat kiköpöd a szádból.*

*Ablakodon jégesők dobolnak.
Szobádban még Kohán ásta el a holdat,
a mártélyi alkonyt, bivalyok csontját:
hajnalra véred ontják.*

A kép — „Szobádban még Kohán ásta el a holdat” — élő, s a néphagyományok inspiráló erejéről tanúskodik. De ez az idézet sajnos bizonyítja azt is, hogy a vers egészére az átütő erő még mindig ritkán sajátja a költőnek. Az aranykard, a tűzliliom, a mindenség-jegénye ide nem illően idézi Juhász Ferenc költészetét. Ha szándékolt vita kívánna lenni, akkor így nagyon szerencsétlen. Az idézet utolsó sora pedig bántóan Pilinszkyre vall. Meglepő egyébként, hogy a „semmi” motívuma most jön elő Polnernél. Nemzedéktársai a pályakezdekör jeleskedtek ebben. Másrészt a sámánosságtól is nagyon idegen ez a motívum. A *Kajári Gyula*-vers azért végig egyenletes színvonalú. A hosszabb versekről azonban ritkán mondható ugyanez el. A *Marosnál* például a huszadik századi tájleíró vers legjobb hagyományaiból építkezve indul. A harmadik strófát azonban elrontja egy eredetieskedő, rossz rím, egy szerencsétlen kép. S ezután már nem a hagyomány, csak annak sablonja uralkodik. Betolakodnak a töltelékzavak, s a strófa, a rím és az elképzelt eszmei mondanivaló kényszere lerontja a verset, amely 10 helyett 30 soros.

Vannak e kötetnek jól megoldott, a költői személyiséget megmutató versei: a *Haraggal élni*, a *Kiss Lajos*, a *Mártély*, a *Babona*, a *Száműzetésem*, a *Kérdőjelek*, s különösen az *Egy Mónus-vázára* és *A madár*. Verseket s ennyi verset jó szívvel Polner Zoltán eddigi köteteiből nem emelhettem volna ki. S hogy miért most is csak ennyit, erre kerestem a magyarázatot. (*Magvető*, 1977.)

VASY GÉZA

A kimondott szó erejébe vetett hit

POLNER ZOLTÁN: FÖLD SZÜLTE FÁJÁT...

Felfedezése pillanatától maig a *népballada* áll a szakmai és a közérdeklődés homlokterében, egyes népköltészeti műfajokról (például munkadal, altató stb.) viszont meglepően keveset tudunk. Sokáig elfeledett műfaj volt a *ráolvasás* és a *népi imádság* is, míg a szórványos kezdeményezéseket Erdélyi Zsuzsanna országos gyűjtőmunkája ki nem teljesítette. Könnyen azt hihetnők, hogy egy ilyen alapos feltárás után a helyi gyűjtők már csak tallózhatnak, ám Polner Zoltán könyve erre a vélekedésre alaposan rácsafol: *Csongrád* megye 51 helységében 294 idősebb embertől több száz varázsos erejű mondást szedett össze. Ezek javát: 158 ráolvasást, imádságot,

továbbá legendát, legendaballadát és köszöntőt tesz közzé áttekinthetően rendszerezett, megfelelő mutatókkal ellátott és okos előszóval induló könyvében, amely egy sorozat első része, Péter László gondos szerkesztésében jelent meg.

Aki már gyűjtött *Csongrádban*, az tapasztalhatta, hogy nem tartozik a leggazdagabb hagyományú megyék közé, és az ilyesfajta érdeklődést nem is fogadják a legnagyobb megértéssel. Kétszeresen nehéz annak a dolga, aki divatjamúlt, szégyellt, sőt titkolt szövegeket gyűjt, mint amilyenek sokak szemében e ráolvasások és imádságok is. Alaposan megtizedelte ezeket is a feledés: Polner Zoltán csak minden negyedik közlőtől hallott imádságot, sőt minden nyolcadiktól ráolvasást. Nem csoda, ha gyűjtőmunkája kerek egy évtizedig tartott!

Felvetődik a kérdés: mi készíti a kutatókat erre a fáradságos munkára, és az eredmény vajon arányban van-e a ráfordítással? Ilyen áldozatos munkát értelmi-érzelmi „érdekeltség” nélkül egyszerűen nem lehet végezni. Az más kérdés, hogy a kutatók különböző irányokból érkeznek, Polner Zoltán például így vall erről: „a költő szemével néztem és végeztem a munkám. Arra soha nem vállalkoztam, és nem vállalkozom most sem, hogy filológusként értékeljem az összegyűjtött anyagot.” (7. old.) Ennek ellenére is ún. nagyolt fonetikával, tehát a főbb nyelvjárási sajátosságokat feltüntetve, és a szakemberek által kidolgozott rendben közli értékes, hiteles és viszonylag gazdag anyagát. Az említett előszó is arra vall, hogy bizony jól ismeri e szövegekre vonatkozó gyér szakirodalmat is! Ezeket a gyűjtéseket bármelyik hivatásos kutató örömmel vállalná magáénak. Nem hiányzik sehonnán a közlő neve, életkora, foglalkozása és egyéb fontos, személyi vagy a szövegre vonatkozó, adat sem, Polner Zoltán egy-két műfaj érdekében járta ugyan a városokat, falvakat és tanyákat, de minden más, önként kínálkozó adatot is felvett, rögzített. A legjobb adatközlői valóságos *nótafák* voltak, repertoárjukat nem hagyta az ismeretlenség homályában. Arra is volt gondja, hogy a kéziratok imádságokat és a ponyvakiadványokat is összeszedje, mert mindezek közvetíthetnek az irodalom és a népköltészet között, jegyzi meg. (15.) Annál nagyobb viszont a meglepetésünk, amikor határozottan kijelenti, hogy „e kötet népi imádságait nem leltem föl a ponyvafüzetekben” (15.). Erre, sajnos, nem ad semmiféle magyarázatot.

E varázsos műfajok iránt mutakozó élénk nemzetközi érdeklődés már önmagában is megnyugtathatná a kétkedő lelkeket, de legmeggyőzőbb maguknak a szövegeknek áttekintése. Bárki önmagától is megállapíthatja, hogy ezek a ráolvasások és imádságok a régmúlt idők kövületei, maradványai, semmi közülük a mához! Főként a családi keretbe és szegénységbe zárt emberek tudatában maradtak fenn, kiknek az élet útvesztőiből (betegség, természeti csapás és hasonlók idején) ezek jelentettek kiutat. Tudatos és művelt kutatók mindezt pontosan megállapítják, de megsejti maga a nép is. Erre vonatkozólag tanulságos idézeteket olvashatunk Polner Zoltán közlőitől: „tudja, én annyit szenvedtem életemben; ez vigasztalt meg mindig”; „mindig csak kínlódtam életemben; megnyugtat engem az imádság; hát ez a bizodalom” stb. Feudalizmus ez a javából, mégha az imádságoknak a különböző történeti korokból származó rétegei el is különíthetők. E korban a közgondolkodást az alárendelődés, az Isten akaratába vetett hit jellemezte elsősorban, és az imádság közvetítők nélküli, közvetlen kapcsolat felvételét jelentette e siralomvölgyben sínylő szegény „párák” és a fent tündöklő, mindenható égi hatalmasságok között. E korban még a betegségeket is a gonosz művének vélték, ez bűjt belé az emberekbe, de „szent” igével ki lehetett onnan úzni. Az időjárás viszonyosságait is Isten küldte az „elfajult” emberek megjobbítására; nem is szólva a földrengésekről, háborúkról és egyéb, elháríthatatlan csapásokról. Ez a kicsinyke ember azonban a kimondott szó erejében bízva, a felsőbb hatalmak segítségével próbált a sorsán változtatni. Micsoda hit kellett mindehhez!

Polner Zoltán azt is megfigyelte, hogy egyes egyének, sőt a helységek között is volt némi különbség atekintetben, melyik műfajból (ráolvasás vagy imádság) ismertek többet vagy kevesebbet. Ő lett volna ugyan hivatott arra, hogy e különbség okait felfedje, így legfeljebb csak találgathatunk, bizonyára az elmaradottabb (tu-

datú) helységek és közlők jeleskedtek a ráolvasások, míg a fejlettebb vagy az egyházak közvetlen felügyelete alatt élők az imádságok megőrzésében!?

Míg e két műfajnak az országos központban külön kutatója van: Erdélyi Zsuzsanna és Pócs Éva személyében, Polner Zoltán — a kettő közötti műfaji rokonság elve alapján — együtt gyűjtötte és tárgyalja ezeket. Kétségkívül a ráimádkozás a régibb, és egyben aktív (így optimistább) jellegű is; az imádság viszont újabb, egyházasabb, ez már a „bűnös” és megalázkodó ember szava. Még ha ma már nem is mindig tudjuk kimutatni, ez utóbbiak mögött egyházi hatást kell föltételeznünk! A valamikori „hivatalos” szövegek azonban ki voltak téve a szóbeli hagyományozás viszontagságainak, jegyzi meg Mezey László Erdélyi Zsuzsanna könyvének előszavában. Később az egyházak már rá sem ismertek ezekre, nem tudtak róluk vagy éppenhogyan tiltották is őket, úgyhogy a nép a templomban vagy az egyházi szertartások során úgyszólván soha el nem mondta ezeket, megmaradtak családi-egyéni körben, míg csak a szorgos kutatók rájuk nem találtak. Mára úgy megkoptak, hogy terjedelmük nem több 10—12 sornál, a zömük már töredék; egyes szavak alakja, értelme időközben elhomályosult, esetenként el is torzult; mindez alaposan próbára teszi az értelmezésre törekvő kutatókat!

Költői szépségük azonban megmaradt; Polner Zoltán meggyőzően fejtegeti a balladákkal való rokonságot, tetszetős példákat hoz a régies alliterációra (elő- vagy betűrímre) és egyéb stíluseszközökre is. Polner Zoltán jó érzékkel mutat rá többször (18., 21.) is, hogy e műfajok írott irodalmunk oly gyér emlékeit némileg ki egészítik, nem egyszer pótolják is.

Különböző történelmi korok és tudatformák torlódnak itt egybe, és ez a tudat kezdettől máig torz — bár művészi-költői — tükre volt a valóságnak, következőképpen a szövegek egyenként is, összességükben is nagyon nehezen értelmezhetőek. Egyelőre inkább csak általánosságokban tudunk róluk nyilatkozni, a kutatás adós még a valamennyire is megnyugtató válaszokkal.

A társadalmi háttér azonban kezd kirajzolódni. Erdélyi Zsuzsanna még azt írja könyve (Hegyet hágék, lőtöt lépék) előszavában, hogy az imádságok ismerete terén nemek, tájak vagy társadalmi helyzet szerinti különbséget nem tapasztalt, legfeljebb kor és felekezet szerintit, ám Polner Zoltán könyve másról győz meg bennünket; igaz, itt a ráolvasások is jelen vannak: a legszegényebb, családjukhoz, otthonukhoz kötődő, a várostól távol eső vidékek lakói őrzik legtovább e hagyományokat, nagyobb részük nő és ezek is a legidősebbek! Ők maguk így nyilatkoznak: „olyan senkiházi, ijedt asszony voltam egész életemben”; „tudja, én nem jártam iskolát”; „írást nem tudok, tanyán születtem” és hasonlók. Egy részük máig hisz mindezekben: „ez szent és való”; „ez így igaz, ahogy mondtam”, jelentik ki magabiztosan. Ámde másokban már ott bujkál a kétség: „sokat imádkoztam régen, mos már nem annyira használom”; „ne hallja meg a lányom, nem szereti az ilyet”... Egy öntudatos kubikosfeleség pedig programot ad: „ne az imáról beszéljünk!... Csak a két kezünk: a munka... Ez megy Keletről Nyugatra, végig a Világon!...” És ezek a kedves öregek a mát így jellemzik: „Máma? Aranyos az élet! Csak hát mink most már nagyon kiveszünk belőle”... „Mi már olyanok vagyunk, mint a vízen a bugyborékok...” (*Somogyi-könyvtár, Szeged, 1978.*)

KATONA IMRE